

Петрук Н. К.,

*доктор філософських наук,
професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук
Хмельницького національного університету*

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЯК ШЛЯХ ДО РОЗУМІННЯ УКРАЇНСЬКОГО МИНУЛОГО: ГОЛОКОСТ

Українське життя у всіх його соціальних, політичних, культурних вивах наповнене великою кількістю історичних подій, які мають довготривалий знаковий характер. Незважаючи на те, що такі події стали фактами минулого, вони й сьогодні визначають життя української спільноти, впливають на рівень самоусвідомлення себе в контексті великих зламів і цивілізаційних перетворень, значною мірою проєктують перспективу національного розвитку. Однією з таких подій, найтрагічніших в світовій та українській історії, яка залишила свій слід в свідомості та історичній пам'яті українців, був Голокост.

Геноцид в ХХ ст. був наслідком і елементом людиноненависницької політики фашистського режиму. Метою репресивної машини цього режиму було фізичне знищення не лише політичних опонентів, але й великої кількості вільних, розумних і незалежних людей. Нацистська Німеччина переслідувала і знищувала євреїв. Голокост – це геноцид єврейського народу в часи Другої світової війни, внаслідок якого загинули мільйони людей. Пам'ять про Голокост повинна бути частиною нашої історії й постійним нагадуванням про те, що людське життя безцінне, а всі расові теорії й практики – це злочин проти людяності.

Вивчення історії Голокосту в Україні є важливим дослідницьким завданням для істориків, філософів, політологів, культурологів. Адекватне розуміння подій Голокосту, потребує серйозного теоретичного аналізу, що загалом дає можливість осягнути сутність процесів, які відбувалися в Україні під час Другої світової війни. Прийняті в колишній історичній та філософській науці абстрактні схеми пізнання суспільства, замінюються множинністю своєрідних наукових способів дослідження. Одним з них є виокремлення культурно-історичного контексту подій, що відбувалися в Україні та розуміння самої історії як самостійної реальності, наповненої діями, активністю, думками, переконаннями конкретних людей.

Ці методологічні зауваження стосуються розуміння ролі історичної пам'яті як важливої передумови проникнення в минуле, бачення людини в історії Другої світової війни. При цьому, оперуючи поняттям

історичної пам'яті, неприпустимо використовувати різні міфи, стереотипні уявлення масової свідомості як основу для пізнання минулого. Тим більше, коли йдеться про пошук істини. Використовуючи певні матриці чи моделі минулого, можна проектувати своє національне майбутнє. В історичній пам'яті скриваються відповіді на найважливіші питання нашого національного існування. Повною мірою це стосується подій, які увійшли в історію як Голокост.

Очевидною також є зміна концептуальних акцентів у дослідженні історичного минулого, національної історії, частиною якої було життя українців, євреїв, ромів у ХХ ст. Пізнання минулого – це відтворення фактів, подій, якими б кривавими й жорстоким вони не були. До певного часу ідеологічна версія такої реконструкції була об'єктом маніпуляцій, однією з форм «владного дискурсу», за допомогою якого масам нав'язувався образ минулого, вигідного інтелектуальним і політичним елітам.

Один з найяскравіших дослідників історичної пам'яті, німецький історик Я. Ассман, пише, що важливою причиною звернення вчених до теми знань про минуле, стало усвідомлення того факту, що покоління очевидців важких злочинів в анналах людської історії поступово відходить із життя [1, с. 11]. Враховується також й те, що в масовій свідомості уявлення про минуле суттєво відрізняються від тих, про які пишуть професіонали-історики. Тому сьогодні історія як наукове знання не завжди виступає в ролі каркасу історичної свідомості чи масових уявлень про минуле. Це стосується як європейського, так і українського минулого, а також уявлень про національне минуле багатьох європейських народів. Зокрема, у німецькій масовій свідомості події, пов'язані з нацизмом, інтерпретуються не так, як у офіційних виданнях. Існує інша, «мовчазна» історія нацистського минулого, яку воліють не згадувати пересічні німці. Так само, як і «мовчазна» історія радянського минулого, пов'язаного із «заслугами» Сталіна, гігантоманією радянської економіки, руйнуванням українського села, фізичним винищенням української інтелігенції, військових та політичних діячів.

Використання поняття «історичної пам'яті» є досить поширеним у науковій та інтелектуальній спільноті. Однією з головних причин його появи в історії та інших розділах науки стала підвищена і цілком виправдана увага до спогадів учасників і жертв великих трагедій ХХ ст. – Другої світової війни, Голокосту, Голодомору, політичних геноцидів. У цьому ряду своє належне місце займає саме Голокост.

Поняття «історичної пам'яті» поширюється на різні аспекти соціальних уявлень про минуле. Значний інтерес інтелектуальної спільноти викликають дослідження французького вченого М. Хальбакса (учень Е. Дюркгейма) про колективну пам'ять. Він писав, що соціальне середовище обмежує і упорядковує спогади в просторі та часі, виступає

джерелом як самих спогадів, так і понять, в яких вони фіксуються. Навіть особисті спогади мають соціальний вимір і є складними образами, які виникають тільки через комунікацію і способи взаємодії в рамках соціальних груп [2].

Правда, деякі вчені не схильні закріплювати за цим поняттям чіткий, однозначний зміст (зокрема, Н. Яковенко). Поняття пам'яті ними переворюється в метафору.

Історична пам'ять інтерпретується дослідниками як спосіб збереження і трансляції минулого в епоху втрати традиції, як індивідуальна пам'ять про минуле, як частина соціального знання, як колективна пам'ять про минуле. Історична пам'ять – це також сукупність уявлень про минуле тієї чи іншої спільноти, міфів, суб'єктивних рефлексій про події минулого, що передаються з покоління в покоління. Через механізми історичної пам'яті забезпечується передача різних форм людського досвіду, який сформувався в історії та існує в різних культурних формах (усній традиції, мемуарах, пам'ятках, переказах, художній літературі, письмових свідченнях учасників різних історичних подій).

Апелюючи до простору пам'яті, ми отримуємо можливість пізнання історичної реальності як зосередження соціальних дій, людських смислів, культурних значень, що існували в свідомості. На думку А. Асмана і М. Хальбвакса, пам'ять є носієм соціально сконструйованого минулого [1; 2].

Таким чином, історична пам'ять – це спосіб конструювання картини життя українського та єврейського народу в час Другої світової війни, коли відбувся один з найбільших злочинів тоталітарного режиму проти людини. Історична пам'ять – це обов'язкова умова розуміння тих процесів, які відбувалися в Бабиному Яру, у містах і селах України в ХХ сторіччі. Історична пам'ять має одну універсальну перевагу над достовірним історичним знанням: у ній зберігаються почуття, імпульси і мотиви конкретних людей. Нехтувати історичною пам'яттю для окремої людини і для спільноти в цілому шкідливо і навіть небезпечно. Втрата історичної пам'яті обертається втратою свого сучасного буття, тому що пам'ять є інструментом мислення в теперішньому, хоча її змістом є минуле.

Список використаних джерел:

1. Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. М. : Языки славянской культуры. 2004. 368 с.
2. Хальбваск М. Социальные рамки памяти. М. : Новое издательство, 2007. 281 с.